

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE

Evangelická
teologická
fakulta

Jan Roskovec, Th.D.
Katedra Nového zákona
tel.: +420 221 988 411
fax: +420 221 988 215
e-mail: ros_kovec@etf.cuni.cz

Oponentský posudek diplomové práce

Petra Bandhauer: Boží království u Pavla

předloženo v r. 2009 na UK ETF, obor Nový zákon, vedoucí práce Doc. Jiří Mrázek, Th.D.

1. K formě

Předložená práce se zabývá otázkou místa ústředního pojmu Ježíšova kázání v teologickém myšlení apoštola Pavla. Má 108 stran textu a 6 stran bibliografie, její *vnější úprava* je celkově slušná. Od zavedených zvyklostí se odchyluje způsob práce s *patovými poznámkami*, které začínají malým písmenem a tam, kde nepřinášejí odkaz na literaturu, nýbrž doplňující myšlenky k hlavnímu výkladu, jsou formulovány jako jeho přímé pokračování. Četbu také značně ztěžuje prolínání různých jazyků bez zřetelného odlišení. To se týká především způsobu, jakým jsou v textu uváděny *biblické pojmy a citáty*: fráze v původním jazyce je bezprostředně následována českým překladem (tak např. na str. 15–17, 26–28, 33–35 atd.). Řecké citáty jsou uváděny vesměs správně, hebrejské věty na str. 16 jsou chybně zalomeny na konci řádku (hebrejšтина by také měla být zbavena akcentů, které mají funkci pouze v celku masoretského textu).

Jazyková úroveň práce je průměrná. Výklad je obvykle srozumitelný, ale někdy se příliš blíží hovorové řeči (mj. i užíváním kolokvialismů jako „přeci“ na str. 23 aj.), leckteré formulace jsou idiomatically nepovedené (např. hned v anotaci: „práce se snaží pojmout téma“; „pátrání po Pavlových vlivných tradicích a myšlenkových pramenech“, str. 23; „nastání ... Božího království“, str. 25; „Δικαιοσύνη je řečena na prvním místě“, str. 33; „Schrage ve svém výkladu sděluje bezprostřední vztah“, str. 61; „téma Božího království je ... uvozeno i uzavřeno tématem Ducha Božího“, str. 67; „vyjádření σὺν κυρίῳ ἑσόμεθα jsou Pavlovým starším vyjádřením...“, str. 95), chybné psaní „mít zato“ (např. na str. 52) není zřejmě překlepem, kterých ostatně ani jinak v práci není mnoho. Citáty z užívané cizojazyčné literatury, převážně německé, jsou uváděny v originále, tam, kde jsou přímým pokračováním autorčina výkladu (jako např. na str. 61, 73, 76n, 84), by však působil lépe český překlad. I Bornkammův Paulus je citován německy (např. str. 24), ačkoli existuje dobrý český překlad. Anglická verze anotace obsahuje mnoho chyb (už název „Annotation“ je nevhodný, správně „Summary“).

Drobnější poznámky jsem vepsal do textu práce.

2. K obsahu a metodě

K ústředním tématům diskuse o teologii raného křesťanství a jeho dějinách patří již dlouho problém, který bývá formulován v různých obměnách vztahu *Pavel-Ježíš*. Do této oblasti míří svou základní otázkou také předložená práce. Zabývá se motivem „království Boží,“ který podle všeho byl důležitou, snad klíčovou součástí zvěsti Ježíše z Nazareta a který se také objevuje v řeči apoštola Pavla, avšak nikoli již v tak centrální funkci. To je právě zajímavé – je tu možno sledovat způsob, jakým Pavel (resp. raněkřesťanský teologický okruh, jehož byl představitelem) navazoval na zvěst a představy pozemského Ježíše.

Hlavní obrysy myšlenkového postupu, zachyceného ve formálním členění práce, jsou dobře srozumitelné a plausibilní. Celému výkladu je předeslána úvaha jazyková (*I. Slova nesoucí zvěst, čili pojmy*, str. 10–11), soustředěná k řeckému a hebrejskému termínu *království* (βασιλεία – מְלִכּוּת). Dalším krokem je průzkum myšlenkového prostředí, z něhož Pavel ve svém myšlení pravděpodobně čerpal (*II. Pavlova věroučná a theologická východiska*, str. 12–24). V tomto oddíle autorka vychází především ze studie M. Hengela *Der vorchristliche Paulus* a dělí jej do dvou částí: zdroje v židovství (zde se věnuje výpovědím Starého zákona o Hospodinově kralování u proroků a v žalmech, dále pak apokalyptickým proudům v židovské pseudepigráfní literatuře – Mdr, 1[?]Hen, 4Ezd – a krátce se zmiňuje o kumránských textech) a zdroje křesťanské – ty v práci zastupuje jen dvoustránková noticka nadepsaná „Synoptická evangelia“ (str. 23–24), ve skutečnosti se však věnující (patrně) předpavlovským christologickým formulím (jako Ř 1,3; 1K 11,23nn) a stopám ježíšovské tradice u Pavla (1K 7,10; 9,5.14; Ga 1,19; 6,6; 1Te 4,15).

Obsahem i rozsahem hlavní část práce (slovy autorky její „jádro“, str. 25) tvoří oddíl *III. Slovo o Božím království*. Zde jsou nejprve podrobněji probrány pavlovské oddíly, které se podle autorčina názoru nějak motivu Božího království dotýkají (str. 25–97). Tyto výklady jsou strukturovány podle jednotného vzorce: příslušný text je citován řecky, přeložen, je načrtnut jeho kontext, následuje jeho výklad a v závěrečných „malých shrnutích“ je upozorněno na možné body dotyku pavlovských výpovědí se synoptickou tradicí ježíšovskou. Kromě textů, kde Pavel termín *království Boží* explicitně užívá (1Te 2,12; 1K 4,8.20; 6,9n; 15,24n.50; Ga 5,21; Ř 14,17), sem jsou zařazeny některé další jeho výpovědi (Ř 5,17: *kralování* smrti a zachráněných v Kristu; Ga 3,29 a Ř 8,17–19: Boží děti jako *spoludědicové* Kristovi; Fp 3,20n: *občanství* v nebesích; 1Te 4,17: bytí s *Kristem*).

Dále (str. 98–102) jsou krátce představeny výpovědi o Božím království v synoptické tradici a nakonec (str. 103–105) je předloženo krátké sumarizující „*Srovnání Pavla se synoptiky*.“ Stručný *Závěr* (str. 107–108) pak připojuje – vzhledem k předchozí práci poněkud neústrojně – názory tří badatelů (R. Frick, A. Schweitzer, E. Käsemann) na Pavlova eschatologii.

3. Hodnocení

Dobrý celkový rozvrh žel ještě nezaručuje dobré konkrétní provedení. To v případě předložené práce vzbuzuje nejednu výhradu. Za hlavní vadu považuji nedostatek analytické soustavnosti. Většina pozorování či zjištění je prostě (a obvykle velmi stručně) konstatována, aniž by byla vyložena jejich vzájemná souvislost či zvažován vztah k základním otázkám práce – které ostatně ani nejsou jasně položeny. Autorka ponechává čtenáře v nejistotě o tom, co vlastně svým výkladem sleduje. Jde jí (obecněji) o srovnání Pavlovy a Ježíšovy (resp. synoptické) *eschatologie*? Nebo se snaží (specifičtěji) vysledovat *posun v užívání* dotyčného pojmu (resp. představy), tj. jeho přesun z centra Ježíšovy zvěsti na místo celkem samozřejmě užívaného, nikoli však ústředního motivu u Pavla? Určit, jakou funkci má tento (přežívající) pojem u Pavla a co (a proč) zaujalo jeho místo v centru? Sama autorka si v úvodním odstavci klade za cíl „rekonstruovat co nejucelenější představu o Božím království, jakou měl a zvěstoval apoštol Pavel“ (str. 9). Odhlédneme-li od nepřesné formulace (zřejmě jde o co nejucelenější rekonstrukci, nikoli představu), není ani pak jasné, zda ji

zajímá, co měl Pavel na mysli, když explicitně mluvil o Božím království, nebo jak si představoval (a různě jazykově vyjadřoval) skutečnost, kterou takto označoval Ježíš. Další postup v exegetickém oddíle práce, do něhož jsou zahrnuty i texty, v nichž Pavel výslovně o Božím království nemluví, ukazuje spíše ke druhé možnosti. Tuto volbu by ovšem bylo bývalo vhodné vyložit a výběr textů zdůvodnit podrobněji a přesvědčivěji než činí vágní formulace „všechna významná Pavlova slova k tomuto tématu“ (str. 9).

O tom, jak k výběru textů dospěla, tedy autorka mlčí. Lze se jen domýšlet, že k výpovědi o *kralování zachráněných* (Ř 5,17) ji vedla příbuznost terminologická, k textu o nebeském občanství (Fp 3,20n) analogičnost politické metafory, k motivu *dědictví* (Ga 3 a Ř 8) jeho explicitní spojení královstvím Božím na jiných místech a postižení poslední naděje jako bytí s *Kristem* (1Te 4,17) jeho patrně obdobná funkce s eschatologicko-soteriologickým výhledem k Božímu království. Tím je, pravda, shromážděna většina Pavlových *eschatologických* výpovědí, i když je možno se ptát, zda by sem nepatřily i jeho výroky spojené s motivem Božího soudu („hněvu“; např. 1Te 1,10 či Ř 5,10n; 8,34), výhled k budoucímu „vykoupení těla“ (Ř 8,23) či Pavlovo „osobní“ vyjádření naděje „bytí s Kristem“ (Fp 1,21–24). Proč však byly z perspektivy práce vyloučeny Pavlovy výklady *eklesiologické*? Sociální aspekt přece nejspíš výrazně patřil k Ježíšově zvěsti o království Božím (jak si na základě Lk 17,20n a Mk 4,11 všimá i autorka – str. 102) a jednou z klasických možností, jak popsat posun od (pozemského) Ježíše k povelikonoční situaci, je Loisyho bonmot o církvi, která nastoupila na místo Ježíšova kázání o království Božím.

Za problematické považují také *pořadí*, v němž autorka vybrané texty z Pavla probírá. Třídí je „podle charakteru výpovědi“ (str. 9) na „dualismy-antiteze“, „negativní“ a „pozitivní vymezení“ Božího království (tj. v čem není a v čem je) a na výroky o jeho „příchodu“ resp. „počátku“ (užívá i nepěkný termín „nastání“). Toto rozlišení podle formální jazykové struktury je sice myslitelné, ale v souvislosti sledovaného problému nepřináší žádný patrný užitek. Tak se např. hned v první skupině vedle sebe dostávají protiklad kralování smrti a kralování těch, kteří přijali milost (Ř 5,17), protiklad utrpení nynějšího věku a slávy budoucího (Ř 8,17n), protiklad pokrmu a nápoje se spravedlností pokojem a radostí (Ř 14,17) a protiklad slova a moci (1K 4,20). Jsou to sice všechno výroky s kontrastní strukturou, avšak co mají společného? K jakému konsistentnímu obrazu skutečnost, že se Pavel o Božím království vyjadřuje takto kontrastně, vede? Navíc: podle jakého klíče byl text Ga 5,19–21 zařazen mezi „negativní vymezení“, když ve vv. 22n výpověď plynule pokračuje pozitivním vypočítáváním „ovoce Ducha“, takže by tu bylo možno vidět i kontrastní strukturu?

Toto formalistické třídění látky vede mj. k tomu, že exegese začíná oddílem, který spojení „království Boží“ neobsahuje (Ř 5,17). Přirozenější, a podle mého názoru i přínosnější, by přitom bylo vyjít právě z těch míst, kde Pavel výslovně o království Božím mluví, a zkoumat, jakou představu tímto spojením označuje. V úvodní terminologické úvaze sice autorka v náznaku uvádí obě základní významové možnosti termínu βασιλεία („stav a moc krále“, tedy akt resp. skutečnost „kralování“, a „místo“, tedy prostor králem ovládaný; str. 10), nicméně s nimi již dále nepracuje. Používá Pavel obou nuancí, případně: straní některé z nich, v jaké souvislosti? S obměnou je možno tuto otázku možno formulovat jako alternativu přítomního a futurálního chápání Božího království: představuje si je Pavel spíše jako říši či prostor určený Boží vládou, který má přijít (nebo do něhož má člověk v naději vstoupit) v budoucnu, nebo jako skutečnost platnosti a prosazování Boží vůle, k němuž dochází již v přítomném čase? Ani této otázce se autorka soustavně a jasně nevěnuje. Ne že by ji ignorovala, místy (např. na str. 28, 29, 58, 62, 74, 79) si různé temporální polohy Pavlových výpovědí všimá, ale nevyvozuje z těchto pozorování žádné závěry. Sama zřejmě preferuje přítomnostní důraz, jak naznačují její poznámky na str. 28, 79 a 89. Zejména argumentace na str. 28 (k Ř 5,17) přitom působí dosti nuceně: to, že je gramaticky zřetelně futurální vazbu ἐν ζωῇ βασιλεύουσιν možno chápat přítomně, zdůvodňuje tím, že „život“ je tu bez přívlastku „věčný“, a že tedy může označovat již život přítomný.

Způsob vedení výkladu ostatně vůbec patří spíše ke slabinám práce. Zřetelně a přesvědčivě vystavěný argument se v ní hledá obtížně. Výklad je převážně popisný a tam kde autorka přitakává mínění ze sekundární literatury, prostě to bez zdůvodnění prohlásí – tak např. na str. 29 („s tímto názorem se mohu ztotožnit“), 36 („zcela namísto rozvíjí Wilckens...“), 43 („s tímto názorem zcela souhlasím“), 93 („s tím souhlasím“). Podobně postupuje v těch výjimečných případech, kdy s jinými vykladači polemizuje – tak např. na str. 84 k 1K 4,8 odkazuje na Schrageho nejistotu, zda Pavel svůj výpad proti Korintským („již jste nasyceni, již jste bohatí, již kralujete...“) myslí jako ironické konstatování, nebo jako rétorickou otázku, a poznamenává k tomu: „Nezdá se mi to sporné, vidím tam spíše ironii.“

Práce tedy *žádný ucelený, zřetelně vykreslený obraz Pavlovy představy království Božího nepodává*. Zůstává spíše u popisného shromáždění materiálu. Ještě méně se čtenář dozví pokud jde o *srovnání* Pavlova úzu se synoptickým. Synoptický materiál je jen velmi zběžně shrnut na 5 stranách (str. 98–102) a vlastní srovnání (str. 103–105) přináší jen drobné postřehy terminologické a obecná tvrzení typu „Ježíš hovoří o Božím království vcelku pestřeji a pozoruhodněji než Pavel...“ (str. 104). Shoda je prý v blízkém očekávání parúzie.

Celkově mám dojem, že práce zůstala někde na půli cesty ke svému cíli. *K obhajobě ji proto doporučuji jen s rozpaký*. V tomto případě by podle mého názoru obhajoba měla spočívat především v tom, že autorka doplní či upřesní to, co v práci chybí. Navrhuji, aby to učinila v těchto bodech:

1. Jasně formulovat základní otázku práce.
2. Jasně popsat výsledek: jaké jsou charakteristické rysy Pavlovy představy království Božího. Přitom:
 - a) Vysvětlit výběr textů, které doplňují explicitní výpovědi o království Božím
 - b) Reflektovat časovou polohu Pavlových výpovědí. Převládá u něj budoucnostní či přítomnostní důraz? Zřetelně přítomnostní aspekt lze podle mne vidět v 1K 4,20 a v Ř 14,17; v ostatních případech převládá důraz futurální, resp. je třeba zřetelně vyložit, v čem i zde může spočívat ohled k přítomnosti.
 - c) Vyložit, jakou funkci má v Pavlových výrociích tak často s motivem Božího království spojená metafora *dědictví* (*κληρονομία, κληρονομέω*), kterou navíc Pavel užívá i bez explicitního spojení s tímto motivem.
 - d) Uvážit, zda a jak lze uvést do vzájemného vztahu Pavlovy výpovědi, v nichž jsou různé subjekty kralování: Bůh, Kristus, věřící.
 - e) Uvážit, zda spolu mohou souviset výpovědi o kralování věřících v Ř 5,17 a 1K 4,5nn – a co to znamená pro otázku, zda Pavel počítá s tím, že by toto kralování bylo již věci přítomného času.

V Nymburce 6. září 2009

Jan Roskovec